

ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ

Αλληγορία: Η αλληγορία είναι ένας μεταφορικός εκφραστικός τρόπος, ο οποίος κρύβει νοήματα διαφορετικά από εκείνα που φανερώνουν οι χρησιμοποιούμενες συγκεκριμένες λέξεις. Με την τεχνική αυτή, επομένως, επιδιώκεται και επιτυγχάνεται η απόκρυψη του πραγματικού νοήματος. Συνεπώς, οπουδήποτε λειτουργεί η έννοια της αλληγορίας, χρειάζεται και απαιτείται μια ειδική ανάγνωση για την αποκωδικοποίηση και την κατανόηση του πραγματικού νοήματος. Αυτή η ειδική ανάγνωση προϋποθέτει την ικανότητα να διαβάζουμε ένα αλληγορικό κείμενο «κάτω από τις λέξεις», για να αποκαλύψουμε τα κρυμμένα ή, έστω, τα δυσδιάκριτα νοήματα. Στο χώρο της λογοτεχνίας η αλληγορία είναι μια ιδιαίτερα συχνή τεχνική. Συγκεκριμένα, ο πεζογράφος ή ο ποιητής, για να προσδώσει στα νοήματά του μεγαλύτερη υποβλητικότητα και για να καταστήσει περισσότερο αισθητά και, επομένως, ζωντανά, καταφεύγει συχνά στην τεχνική και στους τρόπους της αλληγορίας.

Αναδίπλωση: Υπάρχουν δύο τρόποι για να προσδιορίσουμε την έννοια της αναδίπλωσης. Ο ένας ο στενός και καθιερωμένος και ο άλλος είναι ο ευρύτερος και ουσιαστικότερος. Σύμφωνα με τον πρώτο τρόπο, η αναδίπλωση είναι ένα σχήμα λόγου (ή ένας εκφραστικός τρόπος), σύμφωνα με το οποίο μια λέξη (ή και μια φράση) τίθεται στο λόγο μια φορά και αμέσως μετά επαναλαμβάνεται. Έτσι, η ίδια λέξη ακούγεται στο λόγο δύο φορές, χωρίς όμως ανάμεσά τους να μεσολαβεί κάτι άλλο. π.χ. Απρίλη, Απρίλη δροσερέ και Μάη με τα λουλούδια. Η αναδίπλωση αυτής της μορφής, από άποψη αισθητικής και νοηματικής λειτουργίας, αποσκοπεί στο να προβάλλει με ιδιαίτερη ένταση και έμφαση την επαναλαμβανόμενη έννοια.

Ανακόλουθο: Στο σχήμα αυτό παραβιάζεται η συντακτική συνέπεια μιας πρότασης λόγω ταχύτητας του λόγου, ψυχικής ταραχής ή και σκοπιμότητας του ομιλητή ή συγγραφέα. π.χ. «Ο Διάκος (αντί του Διάκου) σαν τ' αγροίκησε πολύ του κακοφάνη».

Αναστροφή: Η σκόπιμη αλλαγή της φυσικής σειράς των λέξεων μιας φράσης. π.χ. του προδομένου ο πόνος της καρδιάς αντί: ο πόνος της καρδιάς του προδομένου.

Αναφώνηση (ή επιφώνηση): Μια λέξη ή φράση επιφωνηματική (επίκληση σε κάποιο πρόσωπο) που φανερώνει τη συναισθηματική κατάσταση εκείνου που μιλάει. π.χ. Και η φωνή του, Θεέ μου! Τι φωνή!

Αντίθεση: Σχήμα λόγου κατά το οποίο αντίθετες λέξεις ή έννοιες παρατίθενται για να δημιουργήσουν εντύπωση. π.χ. τις Εστιάδες τις σεμνές μα κολασμένες. Η αντίθεση ενδέχεται να εκφράζεται μόνο με δύο λέξεις αλλά και με δύο φράσεις ακόμα και με δύο μεγάλα τμήματα λόγου.

Αντίφραση: Αντί να χρησιμοποιηθεί κανονικά μια λέξη ή φράση, χρησιμοποιείται στη θέση της μια άλλη, με παρόμοια ή αντίθετη σημασία. Είδη της αντίφρασης είναι η ειρωνεία, ο ευφημισμός και η λιτότητα.

Αντονομασία: Λεκτικός τρόπος ή σχήμα αντικατάστασης κύριου ή προσηγορικού ονόματος από άλλη συνώνυμη ή ισοδύναμη λέξη ή φράση. π.χ. Ο Γέρος του Μοριά αντί για Κολοκοτρώνης.

Από κοινού: Μια λέξη (ή περισσότερες) ή μια πρόταση, που παραλείπεται, εννοείται από τα προηγούμενα όπως ακριβώς είναι εκεί, αμετάβλητη. π.χ. Σε τραγουδά, όπως το πουλί τον ήλιο που ανατέλλει (ενν. όπως τραγουδά). Το σχήμα από κοινού είναι είδος βραχυλογίας, η οποία με τη σειρά της είναι μορφή έλλειψης.

Αποσιώπηση: Διακόπτεται ο λόγος και παραλείπονται όσα θα ακολουθούσαν, ενώ στη θέση τους σημειώνονται τρεις τελείες (αποσιωπητικά), μιας και ο αφηγητής δε θέλει να μας πει περισσότερα λόγω συναισθηματικής φόρτισης ή για να υπαινιχθεί κάτι.

Αποστροφή: Το σχήμα λόγου κατά το οποίο ο ομιλητής διακόπτει τη ροή του λόγου του και στρέφεται προς συγκεκριμένο πρόσωπο, σε προσωποποιημένο αντικείμενο ή σε αφηρημένη ιδέα.

Άρση και θέση: Πρώτα λέγεται τι δεν είναι κάτι (ή τι δε συμβαίνει) και αμέσως μετά τι είναι (ή τι συμβαίνει) – πρώτα αίρεται κάτι και στη συνέχεια τίθεται.

Ασύνδετο: Η παράθεση ομοειδών συντακτικών όρων, που δε συνδέονται μεταξύ τους με συνδετικά στοιχεία. «Άνέγγων, Ξγνων, κατέγγων»

Βραχυλογία: Το σχήμα λόγου που συνίσταται στην παράλειψη των ευκόλως εννοούμενων όρων μιας πρότασης χάριν συντομίας. Είδη της βραχυλογίας είναι τα σχήματα από κοινού, εξ αναλόγου και ζεύγμα.

Ειρωνεία: Η ειρωνεία στην ποιητική έκφρασή επιτυγχάνεται με διάφορους τρόπους και δεν είναι εύκολο να δοθεί ένας απλώς ορισμός αυτού του πολυδύναμου εκφραστικού μέσου. Η αίσθηση της ειρωνείας δημιουργείται με την αντίθεση που εμφανίζεται ανάμεσα στα λεγόμενα ή στα σχέδια των προσώπων και στην τελική έκβαση των γεγονότων. Υπάρχει επίσης η τραγική ειρωνεία, στην οποία οι αναγνώστες γνωρίζουν την εξέλιξη που θα έχουν τα πρόσωπα του λογοτεχνικού έργου και κατανοούν πότε οι ήρωες κινούνται προς την καταστροφή. Παράλληλα, οι λογοτέχνες καταφεύγουν συχνά και στη λεκτική ειρωνεία, όπως την αντιλαμβανόμαστε στην καθημερινή μας ομιλία, σχολιάζοντας εμπαικτικά πράξεις ή σκέψεις των προσώπων που παρουσιάζονται στα έργα τους.

Έλλειψη: Παραλείπονται λεκτικά στοιχεία που εννοούνται εύκολα από την κοινή πείρα, από τη σειρά του λόγου και από τα συμφραζόμενα.

Έλξη: Ένας όρος πρότασης δε συμφωνεί συντακτικώς με τον όρο με τον οποίο απαιτεί το νόημα και η σειρά του λόγου, αλλά έλκεται (επηρεάζεται) από κάποιον άλλο, ισχυρότερο, και συμφωνεί με αυτόν.

Έμφαση: Ένα στοιχείο του λόγου τονίζεται με οποιονδήποτε τρόπο, ώστε να εστιαστεί σε αυτό η προσοχή του αναγνώστη.

Ένα με δύο (εν διά δυοίν): Μια έννοια εκφράζεται με δύο λέξεις που συνδέονται με το και, ενώ σύμφωνα με το νόημα η μία από αυτές έπρεπε να είναι προσδιορισμός της άλλης. π.χ. Γυναίκες που είν' οι άντρωι σας και οι καπεταναραίοι. αντί για: οι άντρωι σας, οι καπεταναραίοι.

Εξ αναλόγου: Μια λέξη (ή μια πρόταση) που παραλείπεται, εννοείται από τα

προηγούμενα, όχι ακριβώς όπως χρησιμοποιήθηκε την πρώτη φορά αλλά μερικώς αλλαγμένη για να ταιριάζει στα νέα εκφραστικά πλαίσια.

Επανάληψη: Μια έννοια ή ένα νόημα εκφράζεται δύο φορές στη σειρά με την ίδια λέξη ή φράση (αυτούσια ή ελαφρώς αλλαγμένη).

Επαναστροφή: Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται για δεύτερη φορά αμέσως μετά την πρώτη, καθώς ο λόγος συνεχίζεται παρατακτικά.

Επαναφορά ή επάνοδος: Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται (επανέρχεται) στην αρχή δύο ή περισσότερων διαδοχικών προτάσεων. Δύο ή περισσότερες διαδοχικές προτάσεις, δηλαδή, αρχίζουν με την ίδια λέξη ή φράση.

Επιδιόρθωση: Αμέσως μετά από μια λέξη ή φράση ακολουθεί μια άλλη σχετική έκφραση, που αποτελεί τροποποίηση και ακριβέστερη διατύπωση της πρώτης (τη διορθώνει).

Επιφορά ή αντιστροφή: Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται στο τέλος δύο ή περισσότερων διαδοχικών προτάσεων. Δύο ή περισσότερες διαδοχικές προτάσεις, δηλαδή, τελειώνουν με την ίδια λέξη ή φράση.

Ευφημισμός: Χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις με καλή σημασία για την ονομασία κακού ή δυσάρεστου πράγματος.

Ζεύγμα: Δύο ομοειδής προσδιορισμοί (συνήθως αντικείμενα) αποδίδονται σε ένα ρήμα, όμως ο δεύτερος από αυτούς δε ταιριάζει σε αυτό αλλά σε άλλο ρήμα.

Καθολικό και μερικό: Το ουσιαστικό που δηλώνει διαιρεμένο σύνολο δεν εκφράζεται με γενική διαιρετική ή με τη φράση από + γενική, αλλά ομοιόπτητα με τον όρο που δηλώνει το μέρος του συνόλου.

Κατά το νοούμενο: Η σύνταξη (ως προς το γένος και τον αριθμό) ακολουθεί το νόημα (αυτό που υπάρχει στην πραγματικότητα) και όχι το γραμματικό τύπο.

Κατεξοχήν: Η σημασία μιας λέξης στενεύει και ενώ αυτή φανέρωνε αρχικά σύνολο ομοειδών όντων, καταλήγει να φανερώνει ένα μόνο από αυτά, ξεχωρίζοντάς το εξαιρετικά. Η Πόλη = Η Κωνσταντινούπολη.

Κλιμακωτό: Αυξάνει βαθμιαία (κλιμακωτά) η ένταση στην παρουσίαση μιας σειράς από ενέργειες ή καταστάσεις (παρουσιάζεται μια σειρά από καταστάσεις ή ενέργειες, από τις οποίες η καθεμιά είναι πιο έντονη από την προηγούμενή της).

Κύκλος: Μια πρόταση ή μια περίοδος, ένα ποίημα ή ένα διήγημα τελειώνει με την ίδια λέξη ή εικόνα με την οποία αρχίζει.

Λιτότητα: Αντί για κάποια λέξη χρησιμοποιείται η αντίθετή της με άρνηση.

Μεταφορά: Η ιδιότητα ενός προσώπου (ζώου, πράγματος, αφηρημένης έννοιας) μεταφέρεται σε άλλο πρόσωπο (ζώο, πράγμα, αφηρημένη έννοια) το οποίο την έχει σε μεγαλύτερο βαθμό και πιο εντυπωσιακή. π.χ. Έχει καρδιά πέτρινη.

Μετωνυμία: Οι λέξεις δε χρησιμοποιούνται με την αρχική τους σημασία, αλλά με διαφορετική, που έχει βέβαια κάποια σχέση με την αρχική. Για παράδειγμα, χρησιμοποιείται το όνομα του δημιουργού αντί για τη λέξη που δηλώνει το δημιούργημά του. Το όνομα του εφευρέτη αντί για τη λέξη που δηλώνει την εφεύρεση. Η λέξη που δηλώνει αυτό που περιέχει κάτι αντί για τη λέξη που δηλώνει το περιεχόμενο και αντίστροφα.

Ομοιοτέλεστο ή ομοιοκατάληκτο: Στο τέλος διαδοχικών προτάσεων ή περιόδων υπάρχουν λέξεις με καταλήξεις όμοιες ηχητικά.

Οξύμωρο: Συνδέονται δύο έννοιες που φαινομενικά αποκλείουν η μία την άλλη (είναι αντιφατικές μεταξύ τους), ωστόσο στο βάθος εκφράζουν ένα λογικό νόημα.

Παραλληλία ή παραλληλισμός: Μια έννοια ή ένα νόημα εκφράζεται ταυτόχρονα και καταφατικά και αρνητικά με δύο ισοδύναμες αντίθετες εκφράσεις.

Παρήχηση: Ένας συγκεκριμένος φθόγγος (συνήθως σύμφωνο) συναντιέται (και ηχεί) πολλές φορές σε κάποια φράση (κυρίως σε συνεχόμενες συλλαβές ή λέξεις).

Παρομοίωση: Συσχετίζεται η ιδιότητα ενός προσώπου (ζώου, πράγματος, αφηρημένης έννοιας) με την ιδιότητα κάποιου άλλου προσώπου, η οποία υπάρχει σε αυτό σε μεγαλύτερο βαθμό και είναι πιο εντυπωσιακή. Η παρομοίωση αρχίζει με τις λέξεις σαν, καθώς, όπως και με το σαν να, όταν έχουμε υποθετική παρομοίωση (με αναφορική παρομοιαστική πρόταση).

Παρονομασία ή παρήχηση ή ετυμολογικό σχήμα: Λέξεις που μοιάζουν ηχητικά (ομόηχες) συνήθως συγγενικές ετυμολογικά, βρίσκονται η μία κοντά στην άλλη.

Περίφραση: Μια έννοια εκφράζεται με δύο ή περισσότερες λέξεις, ενώ μπορούσε να εκφραστεί με μία.

Πλεονασμός: Για να εκφραστεί ένα νόημα, χρησιμοποιούνται περισσότερες λέξεις από όσες χρειάζονται κανονικά.

Πολυσύνδετο: Τρεις ή περισσότεροι όμοιοι όροι ή όμοιες προτάσεις συνδέονται με συμπλεκτικούς ή διαχωριστικούς συνδέσμους.

Προδιόρθωση ή προθεραπεία: Πριν ανακοινωθεί κάτι δυσάρεστο ή απροσδόκητο, προτάσσεται κάποια φράση, που προετοιμάζει ψυχικά τον αναγνώστη (για να μετριαστεί η δυσάρεστη εντύπωση ή για να προληφθεί ενδεχόμενη αντίδρασή του. Έτσι διορθώνεται μια κατάσταση εκ των προτέρων).

Πρόληψη: Το υποκείμενο του ρήματος μιας εξαρτημένης πρότασης μπαίνει προληπτικά ως αντικείμενο στο ρήμα της κύριας πρότασης.

Προσωποποίηση: Αποδίδονται ανθρώπινες ιδιότητες σε μη ανθρώπινα: σε ζώα, σε φυτά, σε πράγματα και σε αφηρημένες έννοιες.

Πρωθύστερο: Από δύο σχετικές ενέργειες ή έννοιες τοποθετείται στη σειρά του λόγου πρώτη εκείνη που είναι χρονικά και λογικά δεύτερη.

Σύμφυση: Αναμειγνύονται δύο συντάξεις.

Συνεκδοχή: Οι λέξεις δε χρησιμοποιούνται με την αρχική τους σημασία, αλλά με διαφορετική, που έχει βέβαια κάποια σχέση με την αρχική. Έτσι δηλώνεται: το ένα αντί για τα πολλά ομοειδή, το μέρος ενός συνόλου αντί για το σύνολο, η ύλη αντί για εκείνο που είναι κατασκευασμένο από αυτή, το όργανο αντί για την ενέργεια που παράγεται ή γίνεται με αυτό.

Υπαλλαγή: Ο επιθετικός προσδιορισμός μια γενικής (συνήθως κτητικής) αντί να συμφωνεί με αυτή συντακτικώς (στο γένος, στον αριθμό και στην πτώση), συμφωνεί με το ουσιαστικό που προσδιορίζει η γενική (έτσι γίνεται επιθετικός προσδιορισμός αυτού του ουσιαστικού).

Υπερβατό: Ανάμεσα σε δύο όρους μιας πρότασης, οι οποίοι έχουν μεταξύ τους στενή λογική και συντακτική σχέση και θα έπρεπε να βρίσκονται ο ένας δίπλα στον άλλο, παρεμβάλλεται μια λέξη ή φράση και τους αποχωρίζει.

Υπερβολή: Παρουσιάζεται μια ενέργεια, μια ιδιότητα, μια κατάσταση κτλ. μεγαλοποιημένη σε βαθμό που βρίσκεται έξω από την πραγματικότητα και τα φυσικά όρια.

Υποφορά και ανθυποφορά: Σε αυτό το σχήμα υπάρχει η ακόλουθη διαδικασία: α) διατυπώνεται μια ερώτηση, β) ύστερα δίνεται πάλι με ερώτηση κάποια πιθανή εξήγηση στην απορία, γ) στη συνέχεια απορρίπτεται η εξήγηση αυτή, δ) και τέλος ακολουθεί η απάντηση για το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα.

Χιαστό: Στο σχήμα αυτό δύο προτάσεις παρουσιάζουν την ίδια συντακτική και σημασιολογική δομή, αλλά οι όροι της μιας πρότασης είναι σε αντίστροφη θέση από αυτούς της άλλης.